

Коруц У.З.,

кандидат юридичних наук,

начальник відділу міжнародних зв'язків

Тернопільського національного економічного університету

УДК 341.1.3

DOI <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2020.2.24>

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ГІБРИДНА ВІЙНА» ЯК ЕЛЕМЕНТУ ПРОПАГАНДИ ВІЙНИ

Актуальність теми. Інформаційний чинник в окремих випадках стає самостійним складником і виявляється не менш важливим, ніж військовий» [1]. Так чи інакше, але будь-яке визначення того тиску та тієї агресії, яку чинить Росія стосовно України – «гібридна війна» (State-Sponsored Hybrid); «нерегулярна війна» (irregular warfare), «невійськова війна» (non-war confrontation); «агрегована війна» (compound war) – демонструють обриси російської агресії проти України, але розмивають ознаки цієї агресії як акту війни, військового протистояння, що означає відсутність відповідальності, адже міжнародне право не закріплює таке визначення, як «гібридна війна», та відсутність чіткого розуміння потреби розриву дипломатичних зносин як невід'ємного елементу війни в її класичному вигляді.

Метою статті є дослідження та аналіз проблемних питань визначення терміну гібридної війни як елементу пропаганди війни.

Виклад основного матеріалу. У ст. 3 Резолюції Генеральної Асамблеї 3314 (XXIX) від 1974 року міститься визначення агресії, що здійснюється по відношенню до держави ззовні. Актом прямої агресії, незалежно від того, чи була оголошена війна, чи ні, є «вторгнення або напад збройних сил держави на територію інших держав, або будь-яка військова окупація, який би тимчасовий характер вона не мала, що є результатом такого вторгнення або нападу, або будь-яка із застосуванням сили анексія території іншої держави або частини її; бомбардування збройними силами держави території іншої держави або застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави; блокада портів або узбережжя держави збройними силами іншої держави; напад збройними силами держави на сухопутні, морські або повітряні сили або морські і повітряні флоти іншої держави; застосування збройних сил однієї держави, що знаходяться на території іншої держави за згодою з державою, що їх приймає, з порушенням умов, передбачених в угоді, або будь-яке продовження їхнього перебування на такій території після припинення дії угоди тощо» [2].

Натомість замість визначення подій, що мали місце в 2014 році, Уряд України та Верховна Рада України вдаються до формулювань «гібридна агресія», «гібридна війна» тощо. Іншими словами, вітчизняне політичне керівництво не використало можливість визнати та визначити дії Росії у відповідності до норм міжнародного права актом агресії,

що фактично означало б початок військових дій, неоголошеної війни Росії проти України. Більше того, не було враховано того факту, що початок війни без її оголошення вважається в міжнародному праві обставиною, що обтяжує відповідальність тієї країни, яка застосувала акт агресії.

Досліджуючи, як само визначають «гібридну війну» в самій Росії, ми приходимо до розуміння того, що цей термін використовується в російських ЗМІ як елемент пропаганди. Наприклад, А.В Демідова вказує на те, що гібридна війна – це спосіб практичного втілення керованого хауса [3, с. 17]. В.К. Белозьоров свідчить про те, що «істотна особливість гібридної війни полягає в тому, що відсутні межі між станом війни і миру». Це призводить до того, що інформаційний компонент «гібридної війни» лежить за межами дії сучасного міжнародного права» [4, с. 8].

Натомість В.С. Котляр відмічає, що гібридна війна може розумітися як «масштабна підризна діяльність без участі регулярних збройних сил держави, яка нападає або проявляє акт агресії проти іншої держави, але з опорою на внутрішні політичні сили країни-жертви, які поділяють позицію агресора, з метою зміни політичного режиму у країні-жертві або радикальної зміни її зовнішньополітичного курсу за умови матеріальної та інформаційної підтримки країни-агресора» [5].

Таким чином, ми можемо погодитися із К.Л. Сазоновою, що і «гібридна війна» є «узагальнюючим терміном», яким охоплюються різні способи впливу на супротивника, що знаходяться за межами класичного військово-силового протистояння» [6, с. 182–184]. Наведене вище дає нам всі підстави зробити висновок про необхідність криміналізації такого явища, як «гібридна війна», а також криміналізації діянь, які спрямовані на використання елементів гібридної війни у відношенні України з боку Російської Федерації.

В.П. Горбулін, О.С. Власюк та інші свідчать, що за умови низького потенціалу міжнародно-правової протидії агресії однієї країни проти іншої у формі «гібридної війни» необхідно сформулювати на національному рівні такі правові засади засудження та протидії, які б дали необхідні підстави для зміни моделі міжнародно-правового переслідування. Зокрема, дослідники зверталися до досвіду ОБСЄ, але враховуючи, що Росія сама порушила положення міжнародних договорів, укладених в рамках ОБСЄ, тому істотні зміни в ефективності діяльності ОБСЄ

можливі лише за умов докорінної реструктуризації цієї організації, розширення її мандату, суттєвої підтримки з боку ключових міжнародних гравців та інших організацій/структур [7, с. 68]. Даний висновок дає нам необхідне розуміння того, що в процесі формування правового підґрунтя протидії російській агресії, зокрема пропаганді війни, посилення на міжнародно-правові договори, які ратифіковані Верховною Радою України, є не завжди ефективним інструментом.

Відзначимо, що Верховна Рада приймає зміни до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» та запроваджує несистемні поодинокі заходи, спрямовані на протидію агресії. Усе наведене вище спричинило негативні наслідки для подальшої протидії російській агресії, в тому числі в контексті запобігання проявам пропаганди війни:

1) по-перше, уникнення вживання терміна «війна», «військова агресія» та заміна їх термінами «гібридна війна», «терористична операція», «конфлікт на Сході України» – все це позбавило термінологічної визначеності дій Росії по відношенню до України за національним українським законодавством, оскільки таких термінів воно не містить;

2) по-друге, застосування кримінального законодавства в таких умовах стає обмеженим, оскільки склади воєнних злочинів є досить конкретними та вимагають чіткої ідентифікації й детермінації таких заходів агресії, як війна, військова агресія тощо;

3) по-третє, в умовах протистояння агресії Росії існує потреба здійснювати пошук нових форм та механізмів протидії їй у всіх сферах суспільних відносин, для чого існує потреба розробки нових організаційно-правових механізмів та правового закріплення розроблених заходів.

Загалом В.В. Головка відмічає, що «для опису всього спектра відносин України з Росією впродовж 2014 р. більш слушним вважається визначення «російсько-український конфлікт», або «гібридна війна Росії проти України», але в подальшому юридична оцінка світовою спільнотою дій Москви повинна відбуватися з урахуванням уточнення термінології» [8, с. 179–182].

Разом із тим ми звертаємо увагу на Постанову Верховної Ради України від 21.04.2015 № 337-VIII «Про Заяву Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків» в якій зазначено, що «силові дії Російської Федерації, що тривають з 20 лютого 2014 р., є актами збройної агресії відповідно до пунктів “а”, “б”, “с”, “d” та “g” статті 3 резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН «Визначення агресії» від 14 грудня 1974 р.» [9].

Також засади правового забезпечення протидії російській агресії та пропаганді війни визначаються і у зверненні Верховної Ради України до ООН, Європейського Парламенту, ПАРС, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором, затвер-

дженої Постановою Верховної Ради України від 27.01.2015 № 129-VIII, в якій чітко визначено, що «від початку агресії Російська Федерація систематично порушує загальновизнані норми міжнародного права, права людини, в тому числі право на життя мирних громадян України. Цинізм кремлівської агресії, яка включає активну підтримку терористів на державному рівні, перетворює вбивство безневинних мирних громадян на звичне повсякденне явище» [10].

Таким чином, визначається контур підтримки Російською Федерацією терористичних угруповань на території України, в тому числі на рівні ЗМІ і особливо державних ЗМІ РФ. Така підтримка вже охоплюється правовими конструкціями протиправного діяння у вигляді «пропаганди», і в тому числі більш конкретно – «пропаганди війни».

Але необхідно враховувати і той факт, що з боку російської сторони відбувається застосування терміна «гібридна війна», який не закріплено в міжнародному праві та не визначено у вітчизняному праві, що є, на нашу думку, одним із найбільших недоліків із точки зору кримінальної протидії російській агресії. Усе це демонструє необхідність кримінально-правового регулювання терміна «гібридна війна» навіть шляхом включення його у вітчизняний Кримінальний Кодекс. Можливо, не як самостійний злочин, але обов'язково як елемент пропаганди війни. Ми розуміємо, що в умовах протидії конкретному агресору певні заходи можуть бути кон'юнктурними та пояснюватися потребами конкретної протидії. Але ми обстоюємо ту точку зору, що сьогодні пропаганда війни має найбільше підсилення саме за рахунок конкретної країни – Російської Федерації, а тому існує потреба криміналізації такого явища, як «гібридна війна».

Говорячи про протидію російській агресії та переслідування винних осіб у скоєнні такого злочину, як пропаганда війни, необхідно усвідомлювати складність ідентифікації, а головне – доведення того факту, що особою здійснювалася саме пропаганда. У конкретних умовах правової дійсності України, особливо ситуації, яка склалася з окупацією Донбасу, інтерпретація тих гасел, висловлювань та взагалі вся риторика Росії може нею ж розцінюватися як заклики до миру та врахування інтересів населення України. Із точки зору національного законодавства необхідно уникати подібних випадків через те, що завжди кримінальне переслідування за пропаганду війни Росії проти України буде мати відповідне інформаційне висвітлення. Росія намагатиметься використовувати таку ситуацію як елементи антидемократичних заходів, залякування, тиску через політичні уподобання, а також як елемент недружньої до Росії політики українського Уряду.

Зокрема, якщо ми чітко визначаємося, що ми повинні протидіяти російській агресії, а тому повинні приймати кон'юнктурні заходи, то існує доцільність криміналізувати діяння, які охоплюються інформаційним впливом у межах гібридної війни, а саме шляхом використання символіки ворога.

Зокрема, йдеться про необхідність розглядати виготовлення та пропаганду георгіївської (гвардійської) стрічки не як адміністративне правопорушення, а як елемент злочинного діяння, що охоплюється поняттям пропаганда війни. Тому вважаємо за доцільне розширити розуміння категорії «пропаганда війни» в умовах протидії агресії з боку Росії та доповнити ст. 436 КК України Приміткою такого змісту:

«Примітка. Під пропагандою війни розуміються в тому числі, але не виключно, виготовлення, публічне використання, демонстрація, поширення або носіння георгіївської (гвардійської) стрічки чи її зображення».

У такий спосіб ми пропонуємо криміналізувати положення ст. 173-3 КУпАП з одночасним виключенням її з тексту самого КУпАП. Обґрунтовуючи дану тезу, ми спираємося на те, що георгіївська стрічка була елементом пропаганди агресії проти України з боку Росії та елементом так званої концепції «руського миру», що також є елементом пропаганди війни.

Про це у своїх дослідженнях неодноразово згадує В. Горбулін, який доводить, що використання специфічної символіки, концепту «руський мир» та інших українофобських гасел, тверджень тощо – все це є елементами інформаційної війни як складової частини гібридної війни. Усе це є «складовою частиною системи комплексного тиску, яка мала стати теоретично опрацьованою і практично випробуваною парадигмою «гібридної війни». Сучасне офіційне російське розуміння цієї парадигми викладено в доповіді начальника Генерального штабу ЗС РФ генерала армії В. Герасимова на загальних зборах Академії військових наук РФ у січні 2013 року. Із 2008 року Кремль розпочав пропагандистську підготовку до агресії проти України у пресі, на телебаченні, в Інтернеті. Реалізовувалися пропагандистські кампанії і спеціальні інформаційні операції, елементом яких невід’ємно виступала відповідна символіка» [11]. Дослідник також звертає увагу на те, що кожен конкретний елемент цієї «гібридної війни» не новий по суті і використовувався майже в усіх війнах минулого, однак унікальними є узгодженість і взаємозв’язок цих елементів, динамічність та гнучкість їх застосування, а також зростання ваги інформаційного чинника.

Висновки. Тобто ми приходимо до важливого висновку про те, що в умовах, коли міжнародне право не дає однозначної відповіді стосовно протидії гібридній агресії проти України з боку Росії, саме на рівні вітчизняного українського кримінального законодавства повинні закріплюватися інструменти та механізми притягнення винних осіб до відповідальності за такі дії, які повинні охоплюватися

відомим та класичним для доктрини науки кримінального права поняттям «пропаганда війни». Саме з таким акцентом і доцільно провадити подальший аналіз правових аспектів протидії пропаганді війни за умов російської агресії.

У цьому контексті важливо прийти до розуміння допустимих меж криміналізації та комплексу дій, що повинні охоплюватися відповідним визначенням. Із цього приводу О. Литвиненко зауважує, що в умовах гібридної війни з Росією важливо розробляти новий інструментарій протидії, з урахуванням особливостей російської агресії, ментальності, суспільно-політичних умов реагування та економічних, безпекових і соціально-культурних обставин [9, с. 46].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Горбулін В. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу. URL: https://dt.ua/internal/gibridna-viyna-yak-klyuchoviy-instrument-rosiyskoyi-geostrategiyi-revanshu_.html.
2. Определение агрессии: Гагская конвенция Утверждена резолюцией 3314 (XXIX) Генеральной Ассамблеи от 14 декабря 1974 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-74.
3. Демидов А.В. Стратегия «управляемого хаоса», как одно из проявлений политики «гибридных войн». *Геополитический журнал*. 2015. № 2. С. 16–20.
4. Белозеров В.К., Соловьев А.В. Гибридная война в отечественном политическом и научном дискурсе. *Власть*. 2015. № 9. С. 8.
5. Котляр В.С. К вопросу о «гибридной войне» и о том, кто же ее ведет на Украине. URL: <https://interaffairs.ru/jauthor/material/1350>.
6. Сазонова К.Л. «Гибридная война»: международно-правовое изменение. *Право. Журнал Высшей школы экономики*. 2017. № 4. С. 177–187.
7. Горбулін В.П., Власюк О.С., Лібанова Е.М., Ляшенко О.М. Збройний конфлікт в Україні у термінах геополітики. *Суспільно-політичні процеси*. 2016. Вип. 3. С. 61–86.
8. Головки В.В. Україна в умовах антитерористичної операції та Російської збройної агресії (2014 р.). *Український історичний журнал*. 2015. № 3. С. 176–195.
9. Про Заяву Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків»: Постанова Верховної Ради України від 21.04.2015 № 337-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-19>.
10. Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об’єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором: Постанова Верховної Ради України від 27.01.2015 № 129-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/129-19>.
11. Горбулін В. Крим. Війна: передумови російської агресії. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Dialnist/2399.html>.

Коруц У.З. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ГІБРИДНА ВІЙНА» ЯК ЕЛЕМЕНТУ ПРОПАГАНДИ ВІЙНИ

У науковій статті автор досліджує питання термінологічної визначеності дій Росії по відношенню до України за національним українським законодавством, оскільки таких термінів воно не містить. Відзначено уникнення вживання терміна «війна», «військова агресія» та заміна їх термінами «гібридна війна», «терористична операція», «конфлікт на Сході України».

Акцентується увага на складності застосування кримінального законодавства, що стає обмеженим, оскільки склади воєнних злочинів є досить конкретними та вимагають чіткої ідентифікації й детермінації заходів агресії, таких як війна, військова агресія тощо.

Зосереджено увагу на визначенні контуру підтримки Російською Федерацією терористичних угруповань на території України, в тому числі на рівні ЗМІ і особливо державних ЗМІ РФ. Така підтримка охоплюється правовими конструкціями протиправного діяння у вигляді «пропаганди», і в тому числі більш конкретно – «пропаганди війни». Зазначено та обґрунтовано, що в умовах протистояння агресії Росії існує потреба здійснювати пошук нових форм та механізмів протидії їй у всіх сферах суспільних відносин, для чого існує потреба розробки нових організаційно-правових механізмів та правового закріплення розроблених заходів.

Досліджено та проаналізовано застосування терміна «гібридна війна», який не закріплено в міжнародному праві та не визначено у вітчизняному праві, що є, на нашу думку, одним із найбільших недоліків із точки зору кримінальної протидії російській агресії. Усе це демонструє необхідність кримінально-правового регулювання терміна «гібридна війна» навіть шляхом включення його у вітчизняний Кримінальний Кодекс. Можливо, не як самостійного злочину, але обов'язково як елементу пропаганди війни.

Автор відзначає, що, говорячи про протидію російській агресії та переслідуванні винних осіб у скоєнні такого злочину, як пропаганда війни, необхідно усвідомлювати складність ідентифікації, а головне – доведення того факту, що особою здійснювалася саме пропаганда.

Не менш важливим є питання використання специфічної символіки, українофобських гасел, тверджень тощо – все це є елементами інформаційної війни як складової частини гібридної війни, є «складовою частиною системи комплексного тиску, яка мала стати теоретично опрацьованою і практично випробуваною парадигмою «гібридної війни».

В умовах коли міжнародне право не дає однозначної відповіді стосовно протидії гібридній агресії проти України з боку Росії, саме на рівні вітчизняного українського кримінального законодавства повинні закріплюватися інструменти та механізми притягнення винних осіб до відповідальності за такі дії, які повинні охоплюватися відомим та класичним для доктрини науки кримінального права поняттям «пропаганда війни».

Ключові слова: гібридна війна, агресія, пропаганда війни, інформаційна війна, міжнародне право.

Koruts U.Z. PROBLEM ISSUES OF DEFINING THE CONCEPT OF "HYBRID WAR" AS AN ELEMENT OF WAR PROPAGANDA

In the scientific article the author investigates the issue of terminological certainty of Russia's actions in relation to Ukraine under the national Ukrainian legislation, as it does not contain such terms. The use of the term “war”, “military aggression” and their replacement by the terms “hybrid war”, “terrorist operation”, “conflict in eastern Ukraine” was noted.

Emphasis is placed on the complexity of the application of criminal law, which is becoming limited, as the components of war crimes are quite specific and require clear identification and determination of measures of aggression such as war, military aggression and so on.

The focus is on defining the contour of the Russian Federation's support for terrorist groups on the territory of Ukraine, including at the level of the media and especially the state media of the Russian Federation. Such support is covered by the legal constructions of an illegal act in the form of “propaganda”, and more specifically – “propaganda of war”. It is noted and substantiated that in the conditions of opposition to Russian aggression there is a need to search for new forms and mechanisms of counteraction to it in all spheres of public relations, for which there is a need to develop new organizational and legal mechanisms and legal consolidation of developed measures.

The application of the term “hybrid war”, which is not enshrined in international law and not defined in domestic law, which, in our opinion, is one of the biggest shortcomings in terms of criminal counteraction to Russian aggression, has been studied and analyzed. All this demonstrates the need for criminal law regulation of the term “hybrid war” even by including it in the domestic Criminal Code. Probably not as an independent crime, but necessarily as an element of war propaganda.

The author notes that speaking about counteracting Russian aggression and persecuting the perpetrators of such a crime as propaganda of war, it is necessary to be aware of the complexity of identification, and the main proof of the fact that the person carried out propaganda.

Equally important is the use of specific symbols, Ukrainophobic slogans, allegations, etc. – all these are elements of information warfare, as part of a hybrid war, is a component of a system of complex pressure that was to become a theoretically developed and tested paradigm of “hybrid war”.

In conditions when international law does not give an unambiguous answer regarding the counteraction of hybrid aggression against Ukraine by Russia, it is at the level of domestic Ukrainian criminal law that the tools and mechanisms for bringing perpetrators to justice for such actions should be established, which should be covered by the well-known and classic for the doctrine of the science of criminal law concept as “propaganda of war”.

Key words: hybrid war, aggression, war propaganda, information war, international law.